

Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri

Şehir Plancısı

Perihan KİPER

Kent kimliklerinin oluşmasında en önemli girdi olan tarihsel-kültürel miras; ormanlar, tarım alanları, sulak alanlar, kıyılar gibi doğal kaynaklarla birlikte korunarak değerlendirilmeleri gereken varlıklardır. Oysa geçmişten günümüze aktarılan, arkeolojik, kültürel, toplumsal, ekonomik ve estetik değerleri ile tarihsel-kültürel miras da giderek yok olmaktadır. Tarihsel-kültürel miras, geçmiş ile gelecek arasında bağ kuran, kuşaklar arası iletişimi sağlayabilen; bir yere, bir ulusa, bir kültüre ait olma duygusunu geliştirerek kimlik sorununu çöze-bilen; yenilenemez, sınırlı kaynak niteliğindeki değerlerdendir. Tarihi kentsel dokular, kuşaklar arasında anılarla dolu bir tiyatro sahnesi gibidir, ya da, yaşayan bir arşiv niteliğindedir. Süreç içinde gelişen bu değerlerin mekana yansımaları ile o kentin algılanabilirliği ve okunabilirliği artar. Kenttaşları bir arada tutan ortak bağlar güçlenir. Kentlerin sağlıklı gelişebilmesinin ön koşulları arasında, eldeki tarihsel-kültürel mirasın korunarak yaşatılması ve bu değerleri çağdaş yaşam koşulları doğrultusunda geliştirmesinin önemi yadsınmaz.

Kaldı ki, 21. yüzyılın kentlerin yüzyılı olacağını söylenmektedir. Kentlerde yaşayan nüfus 19. yüzyıl başlarında yalnızca %3'ler civarında iken, günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık ¾'ünün kentlerde yaşamaktadır (Çubuk, 2000: 23). Dünya giderek kentleşirken, kent kimliklerinin korunması sorunsalı da farklı bir evreye girmiştir. Son dönemlerde kentlerdeki doğal, tarihsel ve kültürel mirasın yitirilmesi nedenleri, ölçeği ve niteliği değişmeye başlamıştır. Küre-

selleşme sürecinde uygulanan politikalar bunun temel nedenlerinden birisidir.

Üreten Kentler Yerine Tüketime Odaklanmış Kentler!

Günümüzde toplumların gündeminde geniş yer tutan küreselleşme tartışmaları incelendiğinde, kavrama değişik ortamlarda farklı içerikler ve anlamlar yüklendiği gözlenmektedir. Küreselleşme kavramı ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, çevre sorunlarından toplumsal yaşama, yaşamın her alanındaki değişimi anlatmak üzere kullanılmaktadır. Küreselleşme son tahlilde, kapitalizmin başta ekonomik olmak üzere ideolojik, yönetsel ve kültürel bağlamda dünyayı kuşatması anlamını da taşımaktadır (Demirer, 1997:102).

Küreselleşmenin en belirgin etkileri, açıktır ki, kentler ve kentliler üzerinde hissedilmektedir. Kent yönetim sisteminden başlayarak, kent fiziksel mekanı, kentlilerin yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları, giderek ekonomik ve toplumsal yapı üzerinde son dönemlerde yaşanan değişimlerin pek çoğu küreselleşme ile başlatılan politika ve uygulamaların izlerini taşımaktadır. Bu yeni küresel sistem ile kentlerimiz de ekonomileri, yaşam tarzları ve insanları ile tek bir sistem içine sokulmaya çalışılmaktadır. Bir başka anlatımla, günümüzün tüketim kültürü anlayışından kentsel mekanlar da payını almakta, barınma, dinlenme-eğlenme ve çalışma mekanları da giderek tüketim ile özdeşleştirilmektedir. Özellikle 1980'lerden sonra izlenen benzer politikalarla, ülkemiz

kentleri de bu değişim/dönüşüm süreci içine girmiştir.

Küreselleşme sürecinde, yerel yönetim-özeksel yönetim ilişkisi ile birlikte geleneksel belediye-cilik anlayışı da değişmektedir. Kent yönetimleri de giderek yerel kamu hizmet alanlarındaki etkinliğini azaltıp, bu hizmetlerin sunumu ve kentsel gelişmelerdeki düzenleyici rollerini özel sektöre aktarmaktadır. Daha fazla iç ve dış yatırımı kentlerine çekebilme telaşına kapılan belediye yönetimleri de toplumsal kimliğinden uzaklaştırılmakta, yerel kamu hizmetlerinin işletme mantığı ile gördürülmesi yaklaşımı izlenmektedir. Kente yönelik kararlarda ya da yatırımlarda kent, kentli yararı ya da kamu yararından çok ekonomik gereklilik ya da karlılık belirleyici olabilmektedir. Bu süreçte, iç ve dış borç çıkmazı içine düşen merkezi yönetimler, bundan çıkış için ellerinde ne varsa satma eğilimi içine girmiştir. Özeksel yönetimden yeterli desteği alamayan kent yönetimleri de benzer şekilde, yerleşmelerindeki doğal ve tarihsel-kültürel mirası ya öncelikli işleri arasına alamamakta, ya da kısa erimli ekonomik gereklilik uğruna bunların özelleştirilmesini ya da satışını gündeme getirmektedir. Her iki halde de tarihsel-kültürel değerlerin yok oluş süreci hızlanmaktadır. Özelleştirme sürecinde ise, bu tesislerin arsa değerleri ön plana çıkartılarak, yıkılan yapılar yerine çok katlı rant tesisleri yapımı hedeflenmektedir. Ankara'daki Et Balık Kurumu arazisine Migros Alış-veriş Merkezi yapılması uygulamasında da yaşandığı gibi, kamusal alan olarak kent içinde kalabilen, toplum yararına kullanılmasının önemi yadsınamayacak bu sınırlı kentsel araziler de bu yolla elden çıkartılmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda kamu kaynaklarının yetersiz olduğu ileri sürülerek, daha önceleri kamusal hizmet alanı olarak değerlendirilen, anıtsal nitelikteki kültürel mirasın korunması ve restorasyon işleri de, yap-işlet-devret ya da yap-işlet türü modellerle özelleştirme konusu olmuştur. Özel sektör ise, Bodrum'daki antik tiyatrunun restorasyonu işinde olduğu gibi, korumada toplumsal ve bilimsel gereklilikleri ikinci plana itip, ekonomik getirileri, karlılığı ön plana çıkarabilmektedir. 10 yıllık işletme hakkı ile restorasyon işini üstlenen Ericsson-Türkcell firmasının, antik tiyatrunun biran önce gelir getirici gösterilere açılabilmesi amacıyla restorasyonu aceleye getirdiği, birbiri ardına düzenlediği gös-

terilerde ve özellikle de günümüz teknolojisinin gelişen araçları ile yapılan pop müzik konserleri türü gösterilerdeki yüksek ses düzeneği ve titreşim ile antik tiyatrunun olumsuz etkilendiği şeklinde eleştiriler bulunmaktadır. Özel sektör daha fazla kazanç eğilimi ile bu tür olumsuzlukları göz ardı edebilmektedir. Kaldı ki, son yıllarda bu tür anıtsal nitelikteki kültürel mirasın, kamusal değerinden çok ekonomik değeri ön plana çıkartılarak mülkiyetlerinin de devri, satışı bile gündeme getirilmiştir. Daha önce yalnızca kullanım hakkı verilerek turizm amaçlı kullanışlara açılan eski sarayların ya da tarihi anıtsal yapıtların, kullanım haklarının yanı sıra mülkiyetlerinin devrinden söz edilmektedir. (Gündeme getirildiğinde kamuoyundan tepki almasaydı belki de, bugün Çırağan Sarayının otele dönüştürülmesi ile yetinilmeyip üçüncü şahıslara satışı da gerçekleşmiş olacaktı.)

Küreselleşmenin bilinen niteliklerinden birisi olan uluslar arasında gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması olgusu, bölgeler arasında ve kentler ölçeğinde de yaşanmaktadır. Küresel kentlerin en belirgin özelliği, artan eşitsizlik ve sömürünün kent mekanına da yansarak yaratıldığı ikili kentsel yapılanmalardır (Şengül, 2000: 77). Kentin yoksul ve varıl kesimleri arasında giderek derinleşen uçurum, kent mekanına da yansımaktadır. Kentin varılları kendilerine daha çok merkezden uzakta yeni konut alanları yaratırken, yoksullar barınma sorununu ya kent çeperlerinde gecekondulu türü yapılaşmış alanlarda, ya da kent merkezinde bakımsızlıktan konut ve çevre ölçünü iyice düşmüş olan eski konut bölgelerinde çözmeye çalışmaktadır.

Küreselleşmenin bilinen niteliklerinden birisi olan uluslar arasında gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması olgusu, bölgeler arasında ve kentler ölçeğinde de yaşanmaktadır.

Samsun'da
yitirilmekte
olan kültürel
miras.
Fotoğraf:
Ömer Kırıl

Bu birör-
nekleşme
süreci
salt kent
mekan-
nında değil
toplumsal
yaşam
biçiminde
de gözlen-
mektedir.

Önceleri Amerikan kentlerinde yaygınlaşan, kentsel hizmetlerin çoğunun, kentten ve diğer kentlilerden kopuk olarak kendi içinde çözüldüğü, sıkı güvenlik önlemleri ile korunan, donatı ölçün-leri yüksek, kapalı/kapılı konut siteleri özellikle 1990'lı yıllardan sonra Türkiye'de de yaygın hale gelmiştir. Kemer Country, Ömerli Casaba, Marin City türü yabancı isimler de alabilen bu tür konut sitelerinin sayıları artarak yüksek gelirli gruplara sunulmaktadır. Kent bütününde değerlendirildiğinde, kentsel altyapı yatırımlarının önemli bir bölümünü bu bölgelerin çektiği gözlenmektedir.

Buna karşın, geleneksel dokunun yer aldığı eski mahalleler ki, bunlar genellikle tarihi kentlerimizde tarihi merkezler olmaktadır, bakımsızlık ve ihmal nedeniyle kiracılık oranı giderek yükselen, düşük gelirlielerin oturduğu yoksul mahallelerine dönüşmektedir. Diğer yandan, bu bölgelerde son dönemlerde "kentsel dönüşüm projeleri" adı altında yapılan uygulamalarla yaşanan sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, yenileme ya da koruma projeleri biçiminde iki farklı uygulamaya tanık olunmaktadır.

Birinci grupta yer alan uygulamalarda, koruyarak geliştirmekten çok, yenileme olarak algılanan kentsel dönüşüm projeleri ile küresel kentler bağlamında, belirli kent parçalarının rant tesislerine dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Burada, eski kent merkezlerinin ya da tarihi dokuda varolan değerlerin korunarak sağlıklılaştırılmasının ötesinde, daha fazla yükselme, yoğunlaşma ve çağın gereği yeni işlevlere dönüşme hedeflenmektedir. Genelde geleneksel merkezler ve iş kolları yerine, tüketime odaklı yeni iş alanları ve "modern" iş merkezleri önem kazanmaktadır. Tüketim kültürünün izlerini taşıyan bu mekanlar geleneksel merkezlerin yok olma sürecini hızlandırmıştır. Bu tür yenileme projelerinde, Ankara Kızılay binası örneğinde olduğu gibi, bulunduğu meydana ve semte de adını veren, konumu, mimarisi ve özgün yapısı ile önemli tarihi yapılar yıkılıp yerine "çağa uygun" yeni rant tesisleri yapılabilir. Kentlerde yaşanan bu tür yenilenme-değişim/dönüşüm sürecinde kentlerin özgün kimlikleri daha hızla yitirilme, kentliler ise yaşadıkları çevreye yabancılaşmaktadır.

Tarihi dokulara duyarlı davranan sınırlı sayıda uygulamada ise daha çok yapıların fiziksel görünümünün korunması ve çevrenin sağlıklılaştırılması ile yetinilmektedir. Uygulama sonunda genellikle yapıların işlevleri ve kullanıcıları değiştirilmek durumunda kalınmaktadır. Bu değişim sürecinde eski konut yapıları kazanç getirici ticaret ya da turizm kullanıcılarına dönüştürülmektedir. Bir başka anlatımla, mevcut kullanıcılar çoğu zaman süreç dışına itilirken, bir -soylulaştırma "gentrification" süreci yaşanmaktadır. Projenin başlangıcında öyle hedeflenmesi de, Ankara ve Antalya Kaleiçi, İstanbul Soğuk Çeşme Sokağı uygulamalarında yaşandığı gibi, koruma projelerinin pek çoğunda, toplumsal boyutu da içerecek şekilde kurgulanmış etkin bir koruma uygulamasından çok, bir bakıma turistler için "seyirlik mekanlar" ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme sürecinde rantı yönelik her türlü tesis "anıt"sallaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu eğilim kent mekanına, dev otopark alanları ile gökdelenler, çok katlı-çok mallı alış-veriş merkezleri, plazalar, çok yıldızlı oteller biçiminde yansımaktadır. Bu süreçte, bundan 20-30 yıl kadar önce kentin en önemli simgeleri olarak bilinen tarihi yapılar yerlerini, bu değerleri de ezercesine yükselen dev otellere, çok katlı alış-veriş merkezlerine ve gökdelenlere bırakabilmektedir. Üretimden çok tüketime yöneltilmiş özellikle büyük kentlerin simgeleri olarak artık, Armada, Akmerkez, Galeria, Migros türü yapılar gösterilmektedir. Bu tür yeni yapılar kentlere kimlik kazandırmaktan çok onları birörnekletmektedir.

Son yıllarda özellikle büyük kentlerde çok katlı yapılaşmaların yanı sıra kent içindeki ulaşım çözümlerinde de çok şeritli, çok katlı yollara eğilim artmıştır. Ankara'daki katlı kavşaklar ve oto trafiğini hızlandırma yöneltili yayalar için alt ve üst geçitler, İzmir'de neyse ki, durdurulan viyadük sahil yolu, Trabzon'daki "tanjant yol" türü uygulamalar mevcut kent kimliklerini yok edercesine kentleri demir ve beton yığınları haline dönüştürmektedir. Bu tür projelerin gerçekleştirilmesi sürecinde tarihsel-kültürel mirasın yok olması önemsenmemektedir. Örneğin, 1980 yılında İstanbul'da otoyol yapımı sırasında 100 kadar tarihi yapının yıkılmasında tereddüt gösterilmemiş, aksine gelen tepkiler üzerine dönemin belediye başkanınca "2500 yıllık geçmişe sahip İstanbul'da 3000'in üzerinde tarihi-kültürel değere sahip yapı varken, uluslararası ticaretin gelişmesine katkı koyacak bu tür önemli otoyol

projelerinin gerçekleşmesi için gerektiği kadar binanın yıkılmasının” ne önemi var!” gibi bir görüş ileri sürülebilmıştır (Keleş, 2004).

Özgünlüğü Korunan Kentler Yerine Birörnekleşen Kentler!

Öte yandan, yeryüzündeki kentlerin çoğunda yaşanan benzer yapılaşma eğilimleri, giderek kentlerin birbirine benzemesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Aynı tarz yapı teknolojisi ve malzemeleri kullanılarak benzer mimari üslupla yapılan çok katlı yapıların yaygınlaşması ile kentler giderek birbirine benzeşmektedir. Çağımızda, özellikle küreselleşmenin mekana yansımalarının göstergelerinden olarak, farklı coğrafyalardaki kent parçaları giderek birbirlerine benzemesi süreci yaşanmaktadır. Kentler bir örnekleşmektedir. Benzer tasarımlarla, aynı yapı teknolojisi ve aynı yapı malzemesi ile üretilen, bir bakıma prototip yapılar, dünya kentlerini birbirine benzeştirirken, “yakınlaştırırken”, yerel özgünlüklerin belirlediği kent kimliklerini yok etmektedir. Böylesi bir kimliksizleşme süreci sonunda ise dünya gerçekten “küçültmekte”dir. Bu birörnekleşme süreci salt kent mekanında değil toplumsal yaşam biçiminde de gözlenmektedir.

Çağımızda, küresel politikalarla esnek üretim-daha fazla tüketim yaklaşımı, reklam, ambalaj, medya, sinema, müzik endüstrisinin desteği ile de bütünsel olarak toplumların seçimlerini ve yaşantısını da yönlendirmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme mal ve anamal dışsattımının yanı sıra, “kapitalist üretim biçimini başat kılan” bir toplumsal yapı dışsattımına yönelik olarak da çalışmaktadır. Bu gidişte bir yandan varıl ve yoksul kesimler arasındaki uçurum derinleşirken, diğer yandan da, dünya toplumları arasındaki farklar azalmakta, belirli kalıplar içinde aynı tarz yaşam modeli dayatılmakta, tek tip kültür yaygınlaştırılmaktadır. Özellikle görsel iletişim olanaklarındaki gelişmelerin de yardımı ile, medya tarafından da idealize edilen tüketim çılgınlığı sonucunda, toplumların uzun geçmişleri ile oluşturdukları değerlerin yerini ekonomik kaygıların yönlendirdiği piyasa kültürünün moda değerleri almaktadır. Giyimden beslenmeye, eğitilden müzik anlayışına değin yeni bir tüketim kültürü ve toplumu yaratılmaktadır.

Günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi yiyecek ve giyim kültürümüz de birörnekleşmektedir. Dünya markalı mallar satan giyim mağazaları yaygınlaşırken, yerel mutfakların yerini “hızlı yedirip- çabuk yağa dönüştüren” “*fast food*” restoranları almaya başlamıştır. Kuşkusuz bu tür gelişmeler belirli ölçüler içinde kalabilirdiği sürece toplumda çok kültürlülüğü arttıracak olumlu gelişmelerdir. Ancak, bu süreç özellikle yerel özgünlükleri yok etme pahasına geliştirip, baskın kültürün yerel kültürler aleyhine yayılması sonucunu yaratmaya yöneldiğinde sakıncaları ortadadır. Böylesine aynı gereksinimleri duyan, aynı beslenme tarzına sahip, benzer giyim kültürü içine sokulmuş, reklamları aynılaştırılmış, aynı haber ve yorumları izleyen, aynı tür müziği dinleyen toplumlar ise giderek ulusal ve yerel değerlerini daha kolayca yitirebilmektedir.

Kent kimliklerinin yitirilmesinin bir başka nedeni de dildeki yozlaşmadır. Kentlerdeki işyeri isimlerinde, İngilizce ağırlıklı yabancı dilde kelimeler giderek çoğalmaktadır. Aynı şekilde, Belediye Meclis Kararları ile sokak ve cadde isimleri de yabancı isimlerle sıkça değiştirilmektedir. Ankara Kavaklıdere semtinde bulunduğu mahalleye de ismini veren yılların Güven Sokağı adının Kuveyt Caddesi; Bahçelievler–Emek mahallesi bütününde başlangıçta numara sistemi kullanılarak oluşturulan cadde isimlerinden 4. ve 8. caddelerin Bişkek ve Azerbaycan Caddesi isimlerinin verilmesi örneklerinde olduğu gibi, varolan isimlerin politik kaygılarla yabancı isimlerle değiştirilmesi kentlilerde bellek sorunu da beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak, sürekli değişen, yenilenen kentler süreç içinde okunabilirliklerini yitirirken, kentsağlar arasında algılama ya da bellek sorunları yaşanmaktadır. Giderek toplumda o kentte ait olamama, ya da kentini sahiplenememe duygusu gelişmektedir. Bunun sonucunda da o kentte elde kalabilen tarihsel-kültürel mirasın, yerel özgünlüklerin ve kent kimliklerinin korunabilmesi daha güçleşmektedir.

Bitirirken

Kuşkusuz, yazıda vurgulanan sonuçların tümünün, son dönemlere özgü ve küreselleşme ile doğrudan ilişkisi olmadığı savı ileri sürülebilir. Ancak, son dönemlerde nicelik ve niteliği değişen kentsel

değişim sürecinde yaşanan gelişmelerin, küreselleşme koşutlu politikaların izlerini taşıdığı da yadsınamaz. Özellikle büyük kentlerimizde kent yönetim sisteminden başlayarak, kent mekanına, kent yaşantısı ve tüketim alışkanlıklarına kadar inen, yaşamın her alanında hızlı bir değişim süreci yaşanmaktadır. Yerel özgünlükler yok olurken, kentler üretim merkezleri olmaktan çok tüketim mekanlarına dönüştürülmeye, kentliler ise tüketim toplumunun bireyleri olarak birörnekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu süreçte, özellikle artan iç ve dış borçlanma ile ekonomisi giderek daralan Türkiye gibi ülkelerde, elde kalabilen doğaltarihsel-kültürel mirasın korunabilmesi daha da güçleşmektedir.

Öte yandan, çağımızda çoğalan çevre (doğal ya da yapılı çevre değerleri bir bütün olarak) sorunları karşısında uluslararası düzlemde çevre duyarlılığı artmış ve çevre korumanın uluslararası bir sorumluluk alanı olduğu farklı platformlarda dile getirilmiştir. Bu bağlamda, yeryüzündeki doğaltarihsel-kültürel değerler için “Ortak Miras” söylemi geliştirilmiştir. Küreselleşme ile yitirilme süreci daha da hızlanan *insanlığın ortak mirası* için yerel, ulusal ve uluslararası çabaların artırılması ve gelecekteki risklerin ortaya konularak bu değerlerin korunması yönündeki önlemlerin bugünden alınmasının gereği açıktır.

Kaynaklar

Çubuk, M., 2000, “Üçüncü Binyılda Beşerileştirilmiş Şehircilik Ütopyası”, **3. Binyılda Şehirler: Küreselleşme, Mekan-Planlama**, Dünya Şehircilik Günü, 23. Kolokyumu, 8-10 Kasım 1999, (ed.) Dinçer, İ. YTÜ, İstanbul.

Demirer, G.N., Torunoğlu, E., 1997, “Çevresel/ Ekolojik Yıkıma Siyasal Bir Yaklaşım”, *Ve Kirlendi Dünya*, Demirer vd., Öteki Yayınevi.

Fitch, J.M., 1988, **Historic Preservation, Curatorial Management of the Built World**, Wordwatch Institute Book, USA.

Keleş, R., 2004, “Urban Regeneration and Related Concepts, UNEP Regional Activity Center, Split (Hırvatistan) için hazırlanan yayınlanmamış rapor.

Kiper, P., 2004, **Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması-Türkiye, Bodrum Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Şengül, T., 2000, “Sosyal Adalet, Kent Mekanı ve Küreselleşme”, **3. Binyılda Şehirler: Küreselleşme, Mekan-Planlama**, Dünya Şehircilik Günü, 23. Kolokyumu, 8-10 Kasım 1999, (ed.) Dinçer, İ. YTÜ, İstanbul.